

02

50

УЛАЛА
Жэр үстүнийг пролетарий-
лары, бириккэлэгэр!

Ф. и Ал. Тозыяковтар.
(Тон-Жан).

Общество
8015

Удьяла №

Цыкафь №

БИЙ ЭЖИГИ БИЙИК.

Высок Порог

Господина

Ойрот Областыг Литературный
Коллегиязы чыгарган.

УЛАЛА—1927 жыл.

Т 50.

Герно-Алтайскы облустун
БИБЛИОТЕКА
г. Герно Алтайск №

БИЙ ЭЖИГИ БИИК.

8015

Комдош волозынын Анчы дэп кижинин ай-
йгы күн. Анчы үйдэ јок, онын эмэгәни
аракы азып аяла, айлдаш эмэгәндәди,
аракы ичәргә кычырды. Калай бәргән эмэгәндәр-
дин әрмәги: үй улустардын жүрүми, эрлеринин
катуузы јайзаңдардын, база бийләрдин јонды
каттулап турганын тооложып отурдылар.

Баштапкы картина.

(Агаш айлда эзрик эмәәндәр аракы ичип
отуры).

Сырга. О... о... јайла үүрә-јәләләр, эм 65
јашка јәттим, боо јәтрә јажаганча, нәни көрбө-
дим болбогой? Јада калган әрим, Ботпонош, ка-
кижи болгон... Эбәш-лә нәмә болзо, согор...
(Алап јат) Өрө күн көрбөдим, эки көзим-
ин јажы көлдий болды... Эм нәмәә јәгпәй ба-
ады...

Оймон. Анчы-да адазын төзөгөн... Мәни нә
пәй јат дәп, айдар. Ошкош өрө күн көргүс-
әй, көксимди оодо согып салды ийнә...

Өскө эмәгендәр. Јә, кәмистин-дә јакшы
үргәнибис бар бәди, ончобыстын жүрими түңәй
әмей база....

Оймон. Бу канча катап соктырып турарым-
да, јайзаң-га баадым... Комыдал угузар болгон,

Анчы. (эмээнинэ айтты). Оймок, бу алтыгы айлда Табыл жайзаг эмэгэни-лэ экү кэлди, эм бистиг айлга кэлэрим дэгэн. Бу айлыдын нчин эбэш жуунадар кэрэк Аракы-чэгэн бар болзо, белеттэп жылыдып турар кэрэк...

Оймок. Кайдагы аракыны айдазыг... Бистиг сааныбыс ас, өткөн жылэки уйды бойы блаап айбай кайтты...

Анчы. Эй, кадыт, болор-болбос эрмэкти нэ айдазыг... Жаан кижиг, жайзаг кэлзэ, күндүлэбэй кайдар... Алдында нэ-дэ болгон болзо, оны канайып ийэр...

Оймок. Сэниг Табыл жайзагыгды, көрөр күүним жок... Мэни чыбыктаарга санаган... Эки уйымды блаап алган... Ичи-бууры жарылзын көрмөстиг...

Анчы. Тилиг эбэш кыска тут, кадыт, бүгүн маа Көзи-бажыг оодо чаптырып ийдинг... Эрмэкти аайланып эрмэктэнэр кэрэк... Анаар-ла үрбэй...

Оймок. Көзи-бажымды туй чаппай жүргэн бэдинг... Соксог!... Эмди Табылдын адаанын алып согойын дэп, туруг-ба? Сок, сокор ийт!...

(чыкаары ийтер үрди) Ам! Ам! Ам!

Анчы (Ийтердин табыжын угала чыкаары чыгып браадып жана базып айтты) жайзаг кэлип жат, төжөктөнг сал,.. Айлды эбэш аайла... Аракы бэлэттеп сал.... (дэп айдала эжикти жаап ийди).

Оймок айлынын ичин айлап, төжөк салып койоло чөйгөнгө аракы урып, жылыдып койды.

Сырга. Балам, јэ, канайдып ийэзинг база, Табылды көрбөс-тэ болзонг, айлына кэлгэн айлыны сыйлап, күндүлэбэгэнчэ болбос....

Оймок. Эм оо аракы бэрбээзиг, база бирди таап алып, эки жагызынды айдап-алгай база.... Кижн күүндү бэди ол....

(Оскө эмэгэндэр јайзапг кэлип јат дэп айтканын угала, корып отургулап-койды).

Оймок. (Эжикэ базып барып јарыгынап шыгалап көрди, ойто базала эмэгэндэргэ айты: Суудап жагы кэчкилэп јат.... Јэ, мэн табылга-да болуп турганым јок каты кожо диирдэ, ол көөркийди, күндүлэйин дэп турум. Кадыт кижн нэни билэр, ондо јаман јок.

Сырга. Јайзап-ла болгоны, кижн јийтэн, та канайып барган нэмэ болбогой?

Оймок. Јагыс бистниг тубалардып јайзапдары эмэс, алтайдып-да, чуйдып-да јайзапдары болзын, чөл бөрүлэр ошкош, оны јигэн, муны јигэн дэп, углат јайзапныг ончозы түнгэй эмэй база....

(Тыш кары чакыда улустар кэлип түшти, Табыл јайзапныг үни угулды): Эзэн, Анчы, јакшы абыр јадырып-ба?

Анчы. Јакшы јадырым акка јайзап!

Анчы эжик ачты, Табыл каты-ла экү айлга кирди, јайып салгап кэбистниг үстүнэ барып отурала сурады): Нэ табыш бар? јакшы јадыгар-са? Нэни көрүп угуп јадырып Оймок?

Оймок. Јакшы јадыбыс, бу крэзиндэ амыр-ла, көргөн укканым-да јок...

Оймок. (жайзагнын эмэгэни-јааркөрүп): Слэрдэ нэ табыш бар эјэ?

Чэчэн. Табыш јок амыр-ла, бу абшыйагым, аракылай там, алым јууйтам диирдэ, кожо айлдап јүрүм... Мунайда улус јакшы јадыгар-ба?

Оймок. Јакшы јадыбыс... Јаан јэрдэ, Улулуда кижикөрөр. угар нэ бар?

Чэчэн. Көргөдий уккадый табыш јок, амыр.

Табыл. (Оймоктог сурады): Обөгөнинг-лэ согыштыг-ба, уулдар-ла ойноштоп турун-ба? (Бойы каткырды).

Оймок. Бу. Табыл јайзагда, онду-ла эрмэк јок, кижилэ шоо чып калган јүрэр: согыштыг-ба кериштиг бэ, ойноштодыг-ба... О..о.. ја'ла! Абыс-ла гижинг килинчэгин сураганда, ондый эдэ. (Түкүрди).

Табыл. Јэ, Ангчы, көрзөг, бу сэнинг катыгнынг чэчэнин... Јэ, чугулдаба, Оймок. канча уй саап јазыг, канча бэ төрөди?

Оймок. О...о... јайла,-ака! Маа бэр-лэ, бэр дэп туруп, бултыр эки уйды протрап учун слэр албай кайтаар... Эмди дөрт-лэ уй, эки бэ бар...

Ангчы. Эй, эй... опту! Тили оозыг тарт, бу нэни айдазыг... Аракыдаг көпкөнчэ ичип алала сагбары куучын айдар... Обкө эрмэк јок-па?

Оймок. Ака јайзаг, бойы сурап турганда, айтпай кайдайын!... Јаман нэни айдып ийдим... Нэдэг коркуп, үркүн отуруг? Алганы төгүн эмэс....

Чэчэн. Јакшы-јакшы айт, кулугурларды, јайзаг болдым дийлэ, улусты кыстап, јигилэп јат... Мэн болзом отту турун-ла Табылдын ба-

жын јара согор эдэм, јажына оо тэмдэк болзын...

Оймок. Чын, чын эјэ... Айтканын ончозы чын....

Чэчэк. Мэн бу Табылды канча айтпадым болбогой... Јоныга кату болбо, кижн јибэ, акту јэргэ кижн чыбыктабай јүр дэл, јэ мэнин сөзимди нэмээ бодойтон бэди....

Табыл. (К а т к ы р ы п) Јэ, бу балдар, санаазына јеткэнчэ эбэш куучындажып алзын..., Ол кучыннын бажы кату болбозын... Анчы, өлөн-чөп эдип алдын-ба, аш колго кирди-бэ?

Анчы. (Э м э г э н и ј а а р к ө р и п, у м да п, т о к т о д о л о а й т ы): Өлөн чөбим јакшы эдилди, күч јеткэнчэ иштэдим, аш-та колго киргэн.... Ака слэрдин саду-сабыр јакшы болуп туру-ба?

Табыл. Саду канайып јакшы болор.... Уулдар јалку, аракызак.... Бойым карый бэрдим.... Саду мойынга түжүп јат.

Анчы. Ондый болзо, коомой болбой кайдар!...

Табыл. Саду эт дэл, акчадан карманына тыгып бэрэлэ, ијэ бэрзэн, онду саду этпэс, аракаа ичкэн-лэ, көзөргө ойногон-ла..., Онойып јүргэндэ, саду канайып јылар.

Чэчэк. Сэн. көрмөс, отуруп алып, балдарынды јамандап отурун-ба? Сэн аракы ичпэстэ болзон, кадытсагын коркушту.... Аба-јышта сэн этпэгэн кадыт артты эмэш-пэ!....

Табыл. Сэн токто, кадыт!....

Анчы. (Б у л а р д ы т о к т о д о р б о л у п, о р т о з ы н а к и р и ш т и, Т а б ы л г а а й т-

ты): Бу ака сүрэкэй иштэмкэй кижиге, каа-жаа Улу-луга жүргэндэ, көрөр болзо, иштэнип-лэ жадар... Канча-канча таш туралар эттиргэн, эмди-дэ эткэнчэ, бу мундый көп тураларды кайдарга эттирип тураар, ака!

Табыл. Э.... э.... э.... балам, акча-жөөжө жууп нэмэ болбос, ол эткэн кату жэпсэл, таш туралар, узакка турар, албаты—юн көрөр; качан түбиндэ, Улуулу город болор, туралар албаты-юнчо кэрэк болор. Оны слэр билбэй жазаар... Мэн угуп жадым.... Мэниг адым-ла адалгай!

(Эки чөйгөн аракы ичкилэди, үчүнчизи отто жылыдып салган туру, Табыл эзрик, эмэгэниниң эзириги жаанай бэргэн, кожондопотуру. Байагы корып калган эмэгэн-дэр үзэри аракы ичип ийэлэ, табыштары жаанап, бой-бойлоры куучындажып отурулар. Анчы айлына Ийткулак дэп кижиге кирди, жайзан отурганын көрөлө).

Ийткулак. Эзэн, ака-жайзан! Жакшы жадыгар-ба? Уй-мал амыр-ба? (дэп сурады)

Табыл. (Анчы Табылга чөөчөй салды, Табыл алала): Чөөчөй, Ийткулак, сэн анды, тийинди адала, маа нэ бэрбэдин? Ийт, жаман танма! Јокту ийт, жайзангыңды тообой туруң-ба?

Ийткулак. бажырды) Јэ, ака жайзан, бир жаманымды таштагар, база јэрдэн нэмэ тапса слергэ сый эдип бэрэин!

Табыл. Эм мэнийг көзимчэ, сэн жалганчип турбай... Мэн мунаг барган кийиндэ, сэн мэни жүзүн-жүүр эдип айткылагайзыг база... Мэн оны бодоп отурбай!

Ийткулак. О.... о...: јайла, өрөкөн! Мэндэ ондый јаман сагыш јок.... Өрө турган, көк тэнэри, төмөн јаткан кара јэр... Мэндэ-лэ ондый сагыш јок эди!

Табыл. Ийткулак, чыкаары чыгалык (чыккылады).

(Түн кирэ бәрди, Табылдың эмэгани эзрик Анчы айлында, оттыг јанында јыгылып калган. Оймоктөжөк, јастык салып бэрэлэ, тон-ло јаап-койгон. Бойлоры орынга чыгып уйуктады... Аракы ичкэн улус, нэмэ билбэй уйуктап калды)

(Табыл-ла Ийткулак јанындагы айлдаг барып, аракылады. Табыл эзирэлэ, ол айлга уйуктап калды.)

Иткулак. (эжикэ чыгала). Акыр, бу Табылды јайзанынаг чыгарала, бойым ордына канайып јайзаг болойын... Бу мыныг катын өртөйлө, эртэн Табыл өртөгөн дэл, айтса кайткайна?

(Онойып айдала Анчынын уйуктап јаткан Табылдың үйинин тонына, от тудуп-ийэле ойто байагы айлга кэлип уйуктап калган. Табылдың каты отко күйүп калды, Анчы эмээнилэ нэмэ билбэдилэр,

(Т а н а т к а н к и й н и н д е Ч е ч е к т и н с ы й н ы к и р д и).

Чэчэктиг сыйны. (К ү й и п к а л г а н к и ж и н и к ö р ö л ö к ы г ы р д ы ы й л а п - и й е л е). Ой, Агчы! Ой, Оймок! Тураар! Бу мениг эжэмди канайып-койгоноор?!

Оймок. (Т у р а л а у й к а а с а м а а т ы п о т у р д ы).

Чечек—Сыйны. (К а т а п к ы й г ы р д ы). Бу мениг эдјэмди канайып койгоноор?! Мыны кэм өртөгөн?! Бу канайып өлгөн?!

Оймок. (С а г ы ш а л ы н а л а, к ы й г ы р г а н б о й ы н ч а, о р ы н н а н т ү ж ү р э к а л ы д ы). Јс... Калак! Бу нэ болды?! Бу канайып күйгэн болоттон (д э п к а л а к т а п) Агчы, тур! (д э п к ы й г ы р д ы).

Агчы (т у р у п ч ы г а л а) Бу кайтты, бу нэ болды, бу канайып күйгэн, эм нэ болор? Капшагай Табылга барар кэрэк (д э п ч ы к т ы).

Агчы (ј а н ы н д а г ы а й л г а б а р з а, Т а б ы л - л а И й т к у л а к у й у к т а п ј а т к а н б о л у п т ы р, к ы й г ы р д ы) Ой, ака—жайзан! Капшагай тураар, эмэгэнээр отко күйүп калтыр!!!

(У й у к т а а ч ы б о л у п ј а т к а н И й т к у л а к т у р а ј ү г ү р г э н б о й ы н ч а, А г ч ы а й л ы н а б а а д ы).

Ийткулак. (К а л а н ы з ы б о й ы н д а к и р д и, а й т т ы): Бу муны, байа түндэ, Табыл бойы өртөбөй кайты... Мэн уйуктаайчы болуп јадарымда, Табыл эжиккэ чыгала, бир-лэ

канча удай-ла кэлгэн... Айылга кэлип кирэрдэ тышыжы жаан турган.

(Жаан саадаган јок Табыл-ла Агчы, база-да улус кэлди).

Табыл. (Киргэн бойынча) Јо... калак! Бу канайып күйдинэ, эм кайдайын! Кайдан мәниг сүүгэн эмэгэним!... Јажына јуртаган эдибис... Бу нэ болды!... Бу нэ јеткэр болды!... Муны нэ дэп айдар!!! (калактап, ыйлап берди).

Табыл. Јайгы кижини кайда алып барар, боо сөөгин тудар туру... Албаты-јон ончо тэкши көрди. Кижини өлтүргэн эмэс, эрик јокто јеткэр болуп, эзрик кижини отко күйүп калтыр.

Ийткупак Јэ, канайып ийэр база... отко күйүп өлзин дэп. Көөркийдинг үүлэзи ондый туру. Јайзангнын айтканынча јууп-ла салгай база...

Табыл. Јэ, муны бийгэ-каанга нэзин јэтирэр, аракылап јүргэн эзрик кижини, јеткэр болуп, күйүп-лэ калтыр. Јэ, јуулган эл-јон, слэрдэ, арыбэри тил этпэгэр. Онын чөрчөги көп болор... Амырын јууп салар кэрэк. Өлгөнди тиргизип алар эмэс.

Ийткулан. Жаан кижини бойы, кэрэктинг аайын билбэй отурган бэди. Айтканынча иштэп-лэ салгай база... (Јуулган улус ол өлгөн кижининг сөөгин тудала, айлду-айлына таркагыгай берди. Табыл јагыскаан санааркап калган отуры).

Ийткулан (базып кэлэлэ Табылга айтты): Сэн, Табыл, катынды өртөйлэ, арыбе-

ри тил этпэдгэр дэл, сэн бискэ не учурлу жакы-
дын? Мэн чачас-ла барып, бийгэ угузарым...
Жайзан жамын жайылар болор-ба? Жайзан жамыг-
ды айрып алар болорымба (чыгыи сала
бэрдн).

Табыл. (Бир кээзэк, отура ыйлады)
Ачу маа, корон маа, эм кайдайын!.. Мунын ар-
газын канайып табайын?!!

Көжөгө.

Экинчи картина.

Ару тура-бийдинг иштэнэр жэри. Загребаев
дэл заседатель ол туразында иштэнип отуру.

Дежурный. Ваш высокоблагородие, там
какой-то татарин просится к вам. Что сказать
ему?

Загребаев. Ступай, спроси, знает-ли он по
русски, а иначе, без толмача ничего не выйдет.

Дежурный. Хорошо, ваш высблародие си-
час я его спрошу.

(Барып јат).

Загребаев. (Дежурный катап кир-
ди) Ну, что он сказал?

Дежурный. Грт, мало-мало может говорить.

Загребаев. Позови.

(**Ийтнулан.** бийдинг туразына кир э-
лэ, бийгэ бажырды).

Загребаев. Что тебе нужно, гозори!

Ийтнулов. Пот моя приехали на вас, Там
Табыл зайсан мала-мала пина пили, баба тоже
пили пина, тот там Анчы юрта баба убили,

зажгили... Моя капарит... Ой!.. мая баба убили, капали не нада сасадатель капарит, ато моя худо будет. Там Анчы юрта много народ пина пили, моя тоже пили... Какой такой закон есть?

Загребаев. Ни чего не понимаю, что он говорит.... Дежурный! (Дежурный кирет). Ступай позови толмача. (Обращаясь к Ийткулаку). Садись, подожди, придет толмач, тогда поговорим.

Ийткулак. Моя сам карашо говорит.

Загребаев. Я тебя немогу понять, ты это понимаешь или нет?

Ийткулак. Как, мое поймат, сасадатель капарит.

Загребаев. Ну, ладно сиди, подожди не много. (Входит толмач, Загребаев обращаясь к нему:

Загребаев. Спроси Ийткулака, что ему нужно, пускай расскажет; мне что-то говорил я не понял.

Тилмеш. Нэ кэрэктү жүргэи, бийгэ јакшы јазап куучындап бэр, мэн оо орустап айдын бэрэйир.

Ийткулак. Мэниг бийгэ кэлгэн кэрэгим мундый: Анчы айлына Табыл јайзап, каты, ба-ва-да көп улустар аракылаганыс. Табыл јайзап-нын эмэгэни эзирэлэ, уйуктап калган, Табыл эмэгэнин түндэ өртөп койоло, эртэнгизиндэ сөөгин тудуп салган. Бийгэ угыскан јок. Акту кижии болзо, бийгэ угузар кэрэк. Эмэгэним мунайып өлүп калтыры дэл, ары-бэри тил эглэгэрдэл, ондогы турган улуска онойып јакыган. Он-

до аракылаганы жагыс мэн эмэс, Көп кижиге болгон. Ондый закон бар-ба?

Тилмеш. Он говорит, что приехал к вам вос по какому делу: В юрте Айтчы Табыл зайсан, жена, я и многие другие пили араку. Когда Табыла жена пьяная свалилась, то Табыл ночью поджег свою жену, она сгорела. На завтра похоронил и присутствующим сказал: чтобы они об этом ни кому не говорили-бы. Там не я один был, а народу было много. Мог-ли Табыл без вашего на то разрешения похоронить труп. Ест-ли такой закон?

Загребаев. Это ты правда говоришь. Ийткулак?

Тилмеш. Ийткулак бу айдып турган сөзин чын эмэшпэ?

Ийткулак. Бозоккой чын, бу Кудай бу туру.

Тилмеш. Говорит, что правда говорит и призывает бога.

Загребаев. Знаешь-ли, что это ужасное обвинение, если твои слова не подтвердятся, то я тебя за ложное показание в тюрьме сгною. Предупреждаю тебя.

Тилмеш. Бий айдып туру: Сэн оны билэринг-бэ, ол коркушту буру, сэнинг айткан сөзин төгүн болуп калза, төгүн сөс айткан кэрэгиңдэ, мэн сэни түрмэдэ жыдыдарым. Озо айдып турум.

~~Ийткулак. Мэн төгүнү лэ нэ айдайыш. Айтканым чын, төгүн-жөк. Табылды жайзаңынан чыгар, мэни жайзаң эт, мэн сүрөкэй, жакшы жайзаң болорым кижиге өлтүрбөзүм.~~

Тилмеш. Мне зачем врать. Все, что мною сказано, правда. Табыла убэри, а на его место поставь меня зайсаном. Я буду хороший зайсан. Убивать ни кого не буду.

Ийтнулак. (Карманынаг акча чыгарып алып, бийгэ бэрдн).

Загребаев. Мерзавец, подлец, обманывать меня! Как ты смеешь предлагать мне деньги... Вон, отсюда!

Тилмеш. Сэн, уйалбас, кулугур мэни мэкэлэргэ-бэ! Сэн корукпай, маа акча бэрип турун-ба.. Мунаг чык!

Ийтнулак. (Чыгып браадала, эжиккэ токтой тужуп карманынаг база 25 салковой акча алала, 50 салковой эдип алып бийгэ бэрип айтн): Но моя сасадатели, эта моя денга пазми....

Загребаев. (Акчаны көрөлө жымжай бэрдн). Заходи, садис, да расскажи все толком, как было это дело, только говори правду. Толмач передай.

Тилмеш. Бэри кир, отур, кэрэктиг аайы кандый болгон, ончозын жазап куучындап бэр. Төгүн сөс айтпай, чынын айт.

Ийтнулак. Потмонош айлында мэн, Табыл жайзап катыла база көп кижн аракы ичкэнис. Табылдын каты эзирэлэ, уйуктап калган. Табыл катын өртөп ийэрдэ, күйэ-лэ өлүп калган, сөөгин тулуп салган. Табыл жайзап юнго айткан:

сөөгин тутканын ары-бэри тил этпэгэр дэн. мэн болзом, оноиыч этпэзим, сасадателга айдала, сөөгин жуурм. Табылдын жайзап айнап чыгарала,

ордына мэни јайзанг этсин.... Мэн јайзанг болзом, бийгэ көп акча бэрэрим....

Тилмеш. В юрте Потпоноша я, Табыл зайсан, его жена и много народу пили араку: Жена Табыла была сильно пьяная и свалилась. Табыл поджег жену, она умерла и ее похоронили. Табыл зайсан народу сказал, об этом никому не говорить и не разглашать, Я бы никогда не сделал, ирежде сказал-бы заседателю, а потом похоронил. Табыла убери, а меня поставь зайсаном. Когда я буду зайсаном, заседателю много денег дам.

Загребаев. Да, действительно он убил жену, и желая скрыть свое преступление, похоронил труп жены, без моего на то разрешения. Теперь я не сомневаюсь. Еще как свидетели покажут, это важно.

Тилмеш. Өлтүргени чын туру, бойынын буруун јажырап болуп, мэнинг бичигим јок, эмэгэннинг сөөгини тудуп салыптыр. Эмди мэн бүдүп турум. Јэ, кэрэчилэр нэ дэп, айткайнэ, онызы кэрэк.

Дежурный. Ваше высблародие, там Табыл зайсан пришел, желает вас видеть.

Загребаев. Скажи пускай заходит. (И т к у л а к а а й д а т) выйди!

Табыл. (К и р и п к е л д и). Сдраствуй ваш блародие.

Загребаев. (Т и л м е ш к а а й д а т). Передай Табылу, что он убил свою жену, и скрыть свое преступление, сделал еще гнусное преступление сжег труп. Все таки, ему не удалось скрыть

это мерзкое дело, его соперник, претендующий на зайсана, доносит мне о его преступлении.

Тилмэш. Бий мунайып айдып туру: сэн бойыннын эмэгэнинди өлтүрэлэ, эткэн жамаиым чыкпазын дэп, эмэгэниннин сөөгин өртөп ийгэн. Ондый жаман кылыгыгды жажырып болбодыг. Сэн-лэ жайзан блаажып турган кижиги, оны маа жэтирди.

Табыл. Ол бойы эзрик, отко жуук жадала күйүп калтыр. Мэн бойым өртөбөдим, өскө айылда эзрик жыгылып калтырым, кэрэчилэрим бар.

Тилмэш. Табыл говорит: Она была пьяная, лежала около огня и сгорела. Я не поджигал, в соседнем аиле свалился, есть у меня свидетели.

Загребаев. (Строго). Как ты осмелился, без моего разрешения похоронить труп... Ты преступник, убийца! Не можешь быть зайсаном, давай печать и сдавай дела, будешь арестован.

Тилмэш. Сэн, мэнэн жөп бичик жок, сөөкти нэ жууган... Кижиги өлтүрээчи, жаман кижиги, жайзан болорын жок, печедин бэр, кэрэктэрин табыштыр, эрестованный болорын!

(Табыл. Карманынаг печедин алала, бийгэ берди).

Загребаев. (печетти алды). Тебя подлеса в тюрьме сгною!

Тилмэш. Сэндий жаман кулугурды түрмэрэ жыдыдарым.

Табыл. (Карманынаг акча алала бийгэ 25 салковой акча бэрип будына бажырды, айты): Мэниг жаманымды таштагар, мэн акту... Катымды өлтүрбөдим.

Тилмэш. Просит прощение и говорит, я не убивал свою жену... Не виновен...

Загребаев. (Кыйгырып айдат). Подлец, еще оправдываешься... Я знаю тебя!... Меня не проведешь!.. Молчат!.. Не разговаривать! Переводчик передай и вытолкай его.

Тилмэш. Сэн, кулугур, актанайын дэп турун-ға... Мэн сэни билэрим... Мэни мэкэлэп болбозын... Унчукпа! Сэн-дэ эрмэк јок! (Тилмэш Табылды бийдинг туразынан јиткэлэп туруп чыгарды).

Загребаев. (Чугулдап, бичиктэрин ары-бэри таштап, протокол бичик чийип отуру).

(Табыл Јуссалковой акча алала эжиктэн бэрди). Јэ бийим муны алыгар.

Загробаев. (Көрөлө). Мало...

Тилмэш. Ас...

Табыл. (Бэш јүсти кожып бэрди).

Загребаев. Переводчик выйди отсюда! (Табылды кирдэп, колла умдады. Табыл кирип кэлэрдэ, акчазын алды). Садись! (Тилмэшти кычырды, тилмэш кирди). Вот, что Табыл, ты найди со своей стороны хороших, честных свидетелей, которые могли бы тебя оправдать. Переводчик, передай, что я сказал.

Тилмэш. Бий мунайып айдып туру: сэни актагадый бүдүмчилү јакшы кэрэчилэр таап ал, айткан сөзинэ тургадый болзын.

Загребаев. (Печатти алала, Табыл-

га бэрдн). Переводчик, позови сюда Ийткулака.

Иткулак кирип кэлэлэ, коркуптырлажып туру. За ложное показание на зайсана, я тебя мерзавца и подлеца передаю зайсанскому суду; как ему заблагорассудится, он тебя осудят. Ты, Табыл, как знаешь, так и осуди. Переводчик передай.

Тилмэш. Сэн јаман, кулугурды, төгүн эрмек айткан учун; јайсан јаргынды этсин деп, онын колына бэрип турум... Ол сени јаргылаар, канайда јаргылайтан эди, ол бойы билэр. Сэн, Табыл, канайда-ла јаргылайтан болзог бойыг бил.

(Табыл-ла Иткулак чыгып сала бэрдилэр).

Загребгев. (Акчазын чотко тоолоп) Сегодня день счастливый!

Тилмэш. Бүгүн ырысту күн болды!

Көжөгө.

Үчүнчи картина.

Волость. Бичик чийэтэн остол туру, катчы столдо отуруп-койгон бичик чийип отуру. Табыл јайсан Көзнөктинг бозогызында отуру.

Табыл. Капшагай чий катчы, түгү сотник кэлип јат, мэн оны тургуза-ла ийэтэм. (Көзнөктөн кийгырды) Сотник, капшагай бэри кэл!

Сотник. (Кириди). Нэ болды ака јайсан?

Табыл. Бу повестка бичикти Ийткулакка

јәтир, айт: капшагай кәлзин... Эртән, эртә кәлзин... Кәлбәс болзо, јалду киж ийәрим... Кәлбәй калбазын, кәлзин.

Сотник. (Бичикти алала, јүрә бәрди).

(Эртәнгизиндә волосто, јайзан, катчы, база бирон крэзи кәрәктү кижиләр отуру. Јайзан-ла катчы столдо отурулар, шылу эди и јат):

Табыл. Сән Чибирәк, ол Мамайдың эмәгәни-лә ойноштоп турганын чын-ба?

Чибирән. Ондый-ла јаман әтпәдим, бу Мамай, тәгиннән тәгин мәни јамандап јат.

Табыл. Сән ойноштобосто, Мамай сәни, каты-ла тудуп алды-ба?

Чибирән. Мамайдың айлына о ырганым чын, барзам, Мамай үйдә јок болуштыр, оо отуруп, танкылап отурзам Мамай јанды. Әжиктәнг киргән бойинча, катын сого бәрди, айдып турган әрмәги: мән үйдән чыга бәрәримдә, сән база-ла ойножын-ла әкү мунда, **нуу киргиләп** турган бәдигәр дәп, согуп турды; айдарда, мән капшагай-ла качып јандым.

Табыл. Сәндә јаман јок болзо, ол Мамай катын, тәгиннән-тәгин согуп турган болзо, соктырбай айрып алар кәрәк. Сән буруулу учун качкан. Јартын айт, айтпас болзон, чыбык айттырар. Јартын айт.

Чибирән. Орө турган көк тәнгәри, төмөн јаткан кара јәр ондый-ла јаман әтпәдим! Озо бир катап, әзриктә ондый килинчәк болгон эди; јә, онын кийиндә, ондый јаман әтпәдим. Онон

бэри Мамай, мэни бойнын катына күнүүркэп жүрэр болгон.

Табыл. Мамай айлына кирэрдэ, слэр экү нэни эттигэр?

Чибирэн. Таңкылап, база ол бу дэп, эр-мэктэжип-лэ отурганыбыс. Өскө нэмэ этпэди-бис.

(Эжикачылды Ийткулак кирди. Кирэлэ, отурган кижилэр-лэ эзэн-дэшти базып барып, јайзанга кол бэрип эзэндишти).

Табыл. Кэчэ мэн сотниктан јакыгам, эртэн-эртэ кэлзин дэп; сэн, боо јэтрэ нэни эттин? Бай кайракан кайсын, јайзангнын; јаанын сөзин нэмээ бодобой турган! Сэн бойыннын кулагын-ла укканзын, бийдин айткан сөзин; јаргызын канайда-ла эдэйн дэзэн эт дэгэн?!

Ийтнулак. Ачынбагар, ака јайзан тообогоным јок. Армакчыдагы адым божоноло, оны тудуп алайын дэп, удап калдым.

Табыл. Катчы, решение чий, Ийткулакты 50 согор эдил чий!... Бу ийттэ шылу јок!... Мэни сүрэкэй јамандап, түбэккэ сугарга санаган.... (Ийткулак јаар көрип айтты): Мундый јаан сөс, сэнэн канайып чыкты.... Сагыжыга нэ кирэрдэ, муны таап, мэни јэгкэргэ сугарга санадын?

Ииткулак. Коркып тырлажып) Јэ, ака јайзан, мэнин бир јаманымды таштагар! (Будына бажырды).

Табыл. Катчы решенияны чийип божоттын-ба?

Бийлэрдин ямызы, жайрадылар болбой; акту жэргэ кижигийчилэр, ар жөөжөдөнг куру калар болбой, Карачкы бүткэн кара албаты, кайран жарык көрөр болбой; Кудай болгон кайракандардын журты, күл болып чачылар болбой...

(Онон ары кожоңдору).

Алтай жэрин бийлэгэн,

Ак каанын бийлэри.

Ачап-сыйап бу ийттэр,

Андарылар бойбой кулугурлар!

Алтын болгон албаты,

Ак жарык көрөр болбой!

Албаты туткан жайзаңдар,

Андарылып барып түжэр болбой!

Кижиганын ичээчилэр,

Кижэндэдэрин билгилэбэйт.

Кин бүткэн албаты

Кир жок эдэр ийтэрди!

Түбиндэ барып ийттэр,

Түрэп каларын билбэйдилэр,

Түймэп чыккан албаты

Түрэ сөгөр болор-ба?!

(Эрмэктэнип айтты):

Э...эй, жайлазын, уулдар!

Эр бойымды чыбыктап алдаар,

Эртенги күндэ нэ болорын,

Эзигэргэ нэ түжүрбэдигэр!!!

Көжөгө.